หอสมุดแห่งชาติ
27 มี.ค. 2530
กรมศิลปากร

หอสมุดแห่งชาติ
สาขาวัดไชยชุมพลชนะสงคราม
จังหวัดกาญจนบุรี

คำอ่านศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช
ศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ ๑

โดย
ศาสตราจารย์ ฉ่ำ ทองคำวรรณ
ศิลปดุษฎีบัณฑิต (โบราณคดี) กิตติมศักดิ์

ศิลาจารึกสุโขทัย

หลักที่ ๑

ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง

เลขหมู่หนังสือ ๔๙๕.๙๑๑

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๖๗

งานทำบุญฉลองอายุ ๔ รอบ ของ เจ้าพระยามุขมนตรี

(อวบ เปาโรหิตย์)

พิมพ์ครั้งที่หก ๖๐๐๐ เล่ม พ.ศ. ๒๕๑๔

มหาวิทยาลัยรามคำแหง จัดพิมพ์จำหน่าย

เลขห้อง กจ.

เลขหมู่ 495.911
ฉ 311ค

เลขทะเบียน น๓๐=๔๓๙๓ ฉ52 ร 012724 กจ

คำนำ

มหาวิทยาลัยรามคำแหง ได้แจ้งแก่กรมศิลปากร ขออนุญาตจัดพิมพ์หนังสือเรื่อง ศิลาจารึกสุโขทัย หลักที่ ๑ เพื่อจำหน่ายแก่นักศึกษาคณะมนุษยศาสตร์ เป็นหนังสืออ่านประกอบการศึกษาวิชาความรู้ทั่วไปทางวรรณกรรมไทย กรมศิลปากรพิจารณาแล้ว อนุญาตให้จัดพิมพ์ได้ตามความประสงค์

ศิลาจารึกเป็นสิ่งสำคัญมากในการศึกษาประวัติศาสตร์และโบราณคดี เพราะทั่วโลกต่างยอมรับนับถือว่า ศิลาจารึกเป็นหลักฐานชั้นที่ ๑ ที่จะใช้อ้างอิงได้ ศิลาจารึกสุโขทัย หลักที่ ๑ นี้ เป็นศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงลักษณะเป็นแท่นศิลารูปสี่เหลี่ยม มียอดแหลมมน สูง ๑ เมตร ๑๑ เซนติเมตร มีจารึกทั้ง ๔ ด้าน สูง ๕๙ เซนติเมตร กว้าง ๓๕ เซนติเมตร ด้านที่ ๑ และด้านที่ ๒ มี ๓๕ บรรทัด ด้านที่ ๓ และด้านที่ ๔ มี ๒๗ บรรทัด เข้าใจกันว่าคงจารึกในปี พ.ศ. ๑๘๓๕

เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๗๖ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะยังทรงผนวชอยู่ ได้เสด็จประพาสเมืองเหนือเพื่อนมัสการเจดียสถานต่าง ๆ ทรงพบศิลาจารึกหลักนี้พร้อมกับพระแท่นมนังคศิลา ที่เนินปราสาทเก่าเมืองสุโขทัย จึงโปรดให้นำลงมาไว้ ณ วัดราชาธิวาส ที่ประทับจำพรรษา ครั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จมาประทับ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร ก็โปรดให้ส่งศิลาจารึกหลักนี้มาด้วย ภายหลังเมื่อได้เสวยราชสมบัติแล้ว โปรดให้ย้ายจากวัดบวรนิเวศวิหารไปตั้งไว้ที่ศาลารายในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ข้างด้านเหนือพระอุโบสถหลังที่สองนับจากตะวันตก จนถึงปี พ.ศ. ๒๔๖๖ จึงได้ย้ายมาไว้ที่หอพระสมุดวชิรญาณ และเมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดพระราชทานพระที่นั่งศิวโมกขพิมานในพระราชวังบวรสถานมงคลให้เป็นที่ตั้งหอพระสมุดวชิรญาณ ในปี

พ.ศ. ๒๔๖๘ จึงโปรดให้ย้ายหลักศิลาจารึกมาเก็บไว้ ณ พระที่นั่งศิวโมกขพิมาน ครั้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๘ หอสมุดแห่งชาติย้ายไปอยู่ ณ อาคารหลังใหม่ที่ท่าวาสุกรี ประกอบกับกองโบราณคดีดำริจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ก่อนประวัติศาสตร์ขึ้น ที่พระที่นั่งศิวโมกขพิมาน จึงได้ย้ายศิลาจารึกทั้งหมดไปไว้ที่หอวชิราวุธจนถึงปัจจุบันนี้

หนังสือประชุมจารึกสยาม ภาคที่ ๑ จารึกกรุงสุโขทัย ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๗ อธิบายเกี่ยวกับผู้แต่งศิลาจารึกหลักนี้และมูลเหตุที่จารึกไว้ว่า "ผู้แต่งศิลาจารึกนี้ เห็นจะเป็นพ่อขุนรามคำแหงทรงแต่งเอง ถ้ามิฉะนั้น ก็คงตรัสสั่งให้แต่งขึ้นแลจารึกไว้" มูลเหตุที่ให้จารึกไว้คือ เมื่อมหาศักราช ๑๒๑๔ (ตรงกับ พ.ศ. ๑๘๓๕) ได้สกัดกระดานหินพระแท่นมนังคศิลา ประโยชน์ของพระแท่นมนังคศิลานี้คือ ในวันอุโบสถพระสงฆ์ได้ใช้นั่งสวดพระปาติโมกข์แลแสดงธรรม ถ้ามิใช่วันอุโบสถ พ่อขุนรามคำแหงได้ประทับนั่งพระราชทานพระบรมราโชวาทแก่ข้าราชบริพารและประชาราษฎรที่มาเฝ้า ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ ผู้เชี่ยวชาญด้านศิลาจารึกชาวฝรั่งเศสสันนิษฐานไว้ว่า ศิลาจารึกหลักนี้คงจะจารึกในเวลาฉลองพระแท่น เพราะมีข้อความกล่าวถึงพระแท่นมนังคศิลาในด้านที่สาม และจารึกนี้คงจะอยู่ใกล้ ๆ กันกับพระแท่นนั้น คืออยู่บนเนินปราสาทเก่าที่เมืองสุโขทัย ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จไปทรงพบดังกล่าวแล้ว

ศิลาจารึกหลักนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชอุตสาหะอ่าน ศึกษาและนำออกเผยแพร่เป็นพระองค์แรก ดังกล่าวไว้ในหนังสือประชุมจารึกสยาม ภาคที่ ๑ จารึกกรุงสุโขทัย ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๗ ว่า "ทรงพยายามอ่านจารึกนั้นได้ความตลอดแล้วทรงแสดงแก่นักเรียน..... ทรงแปลและอธิบายถ้อยคำในศิลาจารึกนั้นเป็นภาษาอังกฤษ" นับเป็นองค์มัคคุเทศก์ในการตรวจศิลาจารึกไทย และเป็นพระองค์แรกที่ทำให้บุคคลอื่นเห็นคุณประโยชน์ของศิลาจารึก

ต่อมามีชาวต่างประเทศสนใจนำศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงไปตีพิมพ์เป็นภาษาต่าง ๆ แต่การแปลและพิมพ์ยังไม่บริบูรณ์ดี เมื่อศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ ชาวฝรั่งเศส ผู้เชี่ยวชาญภาษาตะวันออกเข้ามาเป็นบรรณารักษ์ใหญ่ในหอพระสมุดวชิรญาณ กรรมการหอพระสมุดวชิรญาณเห็นว่ามีความสามารถที่จะแปลศิลาจารึกโบราณได้ จึงได้มอบให้เป็นผู้จัดทำ ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ ได้พยายามตรวจแปลศิลาจารึกต่าง ๆ ให้ถูกต้องบริบูรณ์ และได้แปลศิลาจารึกเหล่านั้นเป็นภาษาฝรั่งเศส เพื่ออำนวยประโยชน์แก่นักปราชญ์ทั้งหลายที่สนใจ และเพื่อเผยแพร่ความสำคัญของศิลาจารึกและชื่อเสียงของประเทศไทยไปยังนานาประเทศอีกด้วย นับเป็นผู้มีพระคุณต่อวงการศิลาจารึกของไทยเป็นอย่างยิ่ง

เรื่องที่มีในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง แบ่งออกได้เป็น ๓ ตอน ตอนที่ ๑ ตั้งแต่บรรทัดที่ ๑ – ๑๘ เป็นพระราชประวัติของพ่อขุนรามคำแหง ตั้งแต่ประสูติจนได้เสวยราชสมบัติ ใช้คำว่า "กู" เป็นพื้น ตอนที่ ๒ เล่าเรื่องประพฤติเหตุต่าง ๆ และธรรมเนียมในเมืองสุโขทัย เรื่องสร้างพระแท่นมนังคศิลาเมื่อมหาศักราช ๑๒๑๔ เรื่องสร้างพระมหาธาตุเมืองศรีสัชนาลัยเมื่อมหาศักราช ๑๒๐๗ และเรื่องประดิษฐ์อักษรไทยขึ้นเมื่อมหาศักราช ๑๒๐๕ ตอนนี้ไม่ใช้คำว่า "กู" เลย ใช้คำว่าพ่อขุนรามคำแหง ตอนที่ ๓ ตั้งแต่ด้านที่ ๔ บรรทัดที่ ๑๒ ถึงบรรทัดสุดท้าย เป็นคำยอพระเกียรติพ่อขุนรามคำแหง และกล่าวถึงอาณาเขตของอาณาจักรสุโขทัยในสมัยนั้น ตอนนี้เข้าใจว่าจารึกภายหลังตอนแรกหลายปี เพราะตัวหนังสือไม่เหมือนกับตอนที่ ๑ และตอนที่ ๒ คือ ตัวพยัญชนะลึบกว่าทั้งสระที่ใช้ต่างกันบ้าง

ศิลาจารึกสุโขทัยนี้ให้คุณประโยชน์หลายด้าน อาทิ ในเชิงประวัติศาสตร์ให้ประโยชน์ทางด้านการศึกษาประวัติศาสตร์สมัยสุโขทัย ทำให้ทราบเรื่องราวความเป็นไปในกรุงสุโขทัยอย่างชัดเจน ในเชิงอักษรศาสตร์และวรรณคดี เป็นต้นตำรับ

เพื่อศึกษาวิวัฒนาการของภาษาไทยและให้ความรู้ทางด้านการริเริ่มประดิษฐ์อักษรไทย ดังในหนังสือศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงกับคำอธิบายของ พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๗ กล่าวไว้ว่า "วิธีเขียนหนังสือไทยที่พ่อขุนรามคำแหงบัญญัตินั้นเขียนสระอยู่บรรทัดเดียวกันกับพยัญชนะ ไม่เอาสระไว้บนไว้ล่างเหมือนแบบขอม ความจริงวิธีเขียนอย่างพ่อขุนรามคำแหงนี้ตรงกับแบบของยุโรป ซึ่งเป็นที่ประหลาดใจยิ่งนักว่าพ่อขุนรามคำแหงไม่รู้จักหนังสือยุโรปเลย เหตุไฉนจึงไปมีความคิดตรงกันเข้าได้" นอกจากนั้นศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงนี้ยังได้รับนับถือว่าเป็นวรรณคดีฉบับแรกของไทยด้วย

ในเชิงรัฐศาสตร์ ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงช่วยให้ทราบว่าในรัชสมัยนั้นมีการปกครองแบบพ่อกับลูก พระมหากษัตริย์ใกล้ชิดกับราษฎร โปรดให้มีกระดึงแขวนไว้ที่หน้าประตูเพื่อให้ราษฎรได้ร้องเรียนทุกข์สุขและพระราชทานพระบรมราโชวาทแก่ข้าราชบริพารและราษฎรเนืองนิตย์ ในเชิงเศรษฐศาสตร์ ศิลาจารึกหลักนี้ ก็แสดงถึงเศรษฐกิจอันมั่นคงของชาว สุโขทัย ราษฎรมีเสรีภาพในการประกอบอาชีพดังที่ว่า "ในน้ำมีปลาในนามีข้าว เจ้าเมืองบเอาจกอบในไพร่ลู่ทางเพื่อนจูงวัวไปค้า ขี่ม้าไปขา ยใครจักใคร่ค้าช้างค้า ใครจักใคร่ค้าม้าค้า ใครจักใคร่ค้าเงินค้าทองค้า"

ในเชิงนิติศาสตร์ ก็แสดงให้ทราบได้ว่าพ่อขุนรามคำแหงทรงมีพระมหากรุณาธิคุณและมีน้ำพระทัยกว้างขวาง ได้โปรดพระราชทานกฎหมาย เพื่อสิทธิเสรีภาพ สวัสดิภาพและประโยชน์สุขของราษฎรและบ้านเมืองเป็นอเนกประการดังปรากฏในศิลาจารึกหลักนี้อย่างชัดเจนแล้ว

ศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ ๑ นี้ได้พิมพ์เผยแพร่มาแล้วหลายครั้ง ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๖๗ ในหนังสือประชุมจารึกสยาม ภาคที่ ๑ จารึกสุโขทัย (ภาษาไทยและภาษาฝรั่งเศส) ครั้งที่ ๒ และครั้งที่ ๓ พ.ศ. ๒๔๗๗ ในหนังสือประชุมจารึกสยาม

ภาคที่ ๑ จารึกกรุงสุโขทัยและหนังสือจารึกพ่อขุนรามคำแหงกับคำอธิบายของหลวงวิจิตรวาทการ ครั้งที่ ๔ พ.ศ.๒๕๐๐ ในหนังสือประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๑ จารึกกรุงสุโขทัย ครั้งที่ ๕ พ.ศ. ๒๕๑๑ ในงานพระราชทานเพลิงศพ ศาสตราจารย์ฉ่ำ ทองคำวรรณ ศิลปดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์สาขาโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ผู้เชี่ยวชาญภาษาตะวันออกซึ่งเป็นผู้สันนิษฐานเทียบการเขียนอักษรไทยกับอักษรขอมในสมัยพ่อขุนรามคำแหงและอักขรวิธีของพ่อขุนรามคำแหง

ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ได้ใช้ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๕ ซึ่งเจ้าหน้าที่กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ได้นำมาตรวจสอบกับฉบับที่พิมพ์ในครั้งก่อน ๆ และเทียบอักษรกับหลักศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงแล้ว.

กรมศิลปากร

๒๑ ธันวาคม ๒๕๑๔

คำชี้แจง

ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง ได้กำหนดให้ใช้หนังสือ "ศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ ๑" และหนังสือลิลิตพระลอ เป็นหนังสืออ่านนอกเวลาสำหรับกระบวนวิชา TH ๑๐๒ ความรู้ทั่วไปทางวรรณกรรมไทย ซึ่งเริ่มเปิดสอนในภาคการศึกษาที่ ๒ ปีการศึกษา ๒๕๑๔

เหตุผลที่คณะอาจารย์ภาษาไทย พิจารณาตกลงเลือก "ศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ ๑" หรือที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่า "ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง" มาใช้ศึกษาในกระบวนวิชานี้ ก็เพราะเห็นว่าศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง เป็นวรรณกรรมชิ้นแรกของไทยที่ปรากฏเด่นชัดเป็นที่รับรองทั่วไป และตกทอดมาถึงคนไทยในปัจจุบัน อาจจะมีวรรณกรรมไทยอีกมากมายที่เขียนขึ้นก่อนสมัยพ่อขุนรามคำแหง หรือสมัยเดียวกัน แต่มิได้ปรากฏเห็นเด่นชัดหรืออาจสูญหายไป เหตุผลอีกประการหนึ่งก็คือเพื่อเร้าให้นักศึกษาฝึกพิจารณาคุณค่าวรรณกรรมศิลาจารึก โดยใช้ทฤษฎีวรรณกรรมที่ได้ศึกษามาเป็นมาตรการตัดสิน ทั้งนี้ เพื่อเสริมสร้างความสามารถในการวิจารณ์และนำความสามารถนี้ไปใช้ในทางที่ถูกที่ควร

หนังสืออ่านนอกเวลา "ศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ ๑" นี้ จึงมีความสำคัญนับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาวิชาภาษาและวรรณคดีไทย ดังนั้นจึงหวังว่านักศึกษาทุกคนที่ลงทะเบียนวิชา TH ๑๐๒ คงจะศึกษาหนังสือนี้ ให้ตรงกับจุดมุ่งหมายของกระบวนวิชานี้

(ดร. สิทธา พินิจภูวดล)

คำกราบบังคมทูลประกาศเกียรติคุณ

นายฉ่ำ ทองคำวรรณ

ผู้ที่คณะกรรมการมหาวิทยาลัยศิลปากร
มีมติอนุมัติปริญญาศิลปดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์
ของ ฯ พณ ฯ จอมพล ถนอม กิตติขจร
นายกคณะกรรมการมหาวิทยาลัยศิลปากร
ในงานพิธีพระราชทานปริญญาและอนุปริญญา
วันศุกร์ ที่ ๑๑ ตุลาคม ๒๕๑๑
ณ ท้องพระโรงวังท่าพระ

นายฉ่ำ ทองคำวรรณ ได้ศึกษาภาษาเขมรในสำนักวัดนรา จังหวัดพระตะบอง ได้บรรพชาเป็นสามเณรศึกษาบาลี เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๕ แล้วจึงได้เข้ามาเรียนภาษาบาลีต่อที่วัดโมลีโลก จังหวัดธนบุรี แล้วย้ายมาประจำพรรษาที่วัดมหาธาตุ จังหวัดพระนคร ได้อุปสมบทเป็นภิกษุ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ สอบได้เปรียญธรรม ๓ ประโยค เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๑ ในปี พ.ศ. ๒๔๖๔ นายฉ่ำ ทองคำวรรณ ได้ลาสิกขาบท แล้วอาศัยอยู่บ้านศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ ท่านศาสตราจารย์ได้พาไปฝากทำงานกับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ในหอพระสมุดแห่งชาติ ใน ๙ ปีแรก นายฉ่ำ ทองคำวรรณ ได้ทำงานเกี่ยวกับจดหมายเหตุเขมร–ไทย จนกระทั่งในปี พ.ศ. ๒๔๗๓ ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ จะกลับ

ประเทศฝรั่งเศส สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ จึงทรงมีรับสั่งให้ทราบทั่วกันว่า เสมียนพนักงานของเราใครมีความรู้อะไรกันบ้าง ให้ไปเขียนความรู้นั้นถวาย นายฉ่ำ ทองคำวรรณ เขียนถวายว่า มีความรู้ในด้านอักษรศาสตร์ คือ อ่านหนังสือเขมร มอญ พม่า ลาว สิงหล และเทวนาครีออก และมีความรู้ในภาษาเขมร ไทย ลาว บาลี สันสกฤต อังกฤษ ฝรั่งเศส สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ก็ทรงโปรดและตรัสว่า คนนี้อาจแทนยอร์ช เซเดส์ ได้ แล้วก็ทรงรับสั่งให้เริ่มทำงานในด้านศิลาจารึกตั้งแต่นั้นมา

นายฉ่ำ ทองคำวรรณ ได้เป็นกรรมการชำระปทานุกรม ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๘๕ และได้เป็นอาจารย์สอนภาษาเขมรกับอ่านจารึกในจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย ตั้งแต่ ปี พ.ศ. ๒๔๙๒ จนกระทั่งปัจจุบันนี้ นอกจากนั้น นายฉ่ำ ทองคำวรรณ ยังได้เป็นอาจารย์สอนภาษาเขมรและอ่านจารึกที่คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากรมาตั้งแต่เริ่มตั้งคณะเรื่อยมาจนกระทั่งบัดนี้

ในด้านแปลและอ่านจารึก นายฉ่ำ ทองคำวรรณ ได้อ่านและแปลประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๓ หลักภาษาเขมร สันนิษฐานเทียบการเขียนอักษรไทยกับอักษรขอมในสมัยพ่อขุนรามคำแหง อักขรวิธีของพ่อขุนรามคำแหง อายตนิบาตภาษาเขมร เทียบภาษาไทยแบบเทียบศักราชต่าง ๆ นอกจากนี้ นายฉ่ำ ทองคำวรรณ ยังเป็นกรรมการพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและโบราณคดี สำนักนายกรัฐมนตรี ตั้งแต่ ปี พ.ศ. ๒๕๐๕ เป็นต้นมาอีกด้วย

ด้วยเหตุที่ นายฉ่ำ ทองคำวรรณ เป็นผู้มีความสามารถและทรงคุณวุฒิดังที่ได้กราบบังคมทูลมา จึงเป็นการสมควรอย่างยิ่งที่จะได้รับพระราชทานปริญญาศิลปศุษฎีบัณฑิต (โบราณคดี) กิตติมศักดิ์ เพื่อเป็นเกียรติสืบไป

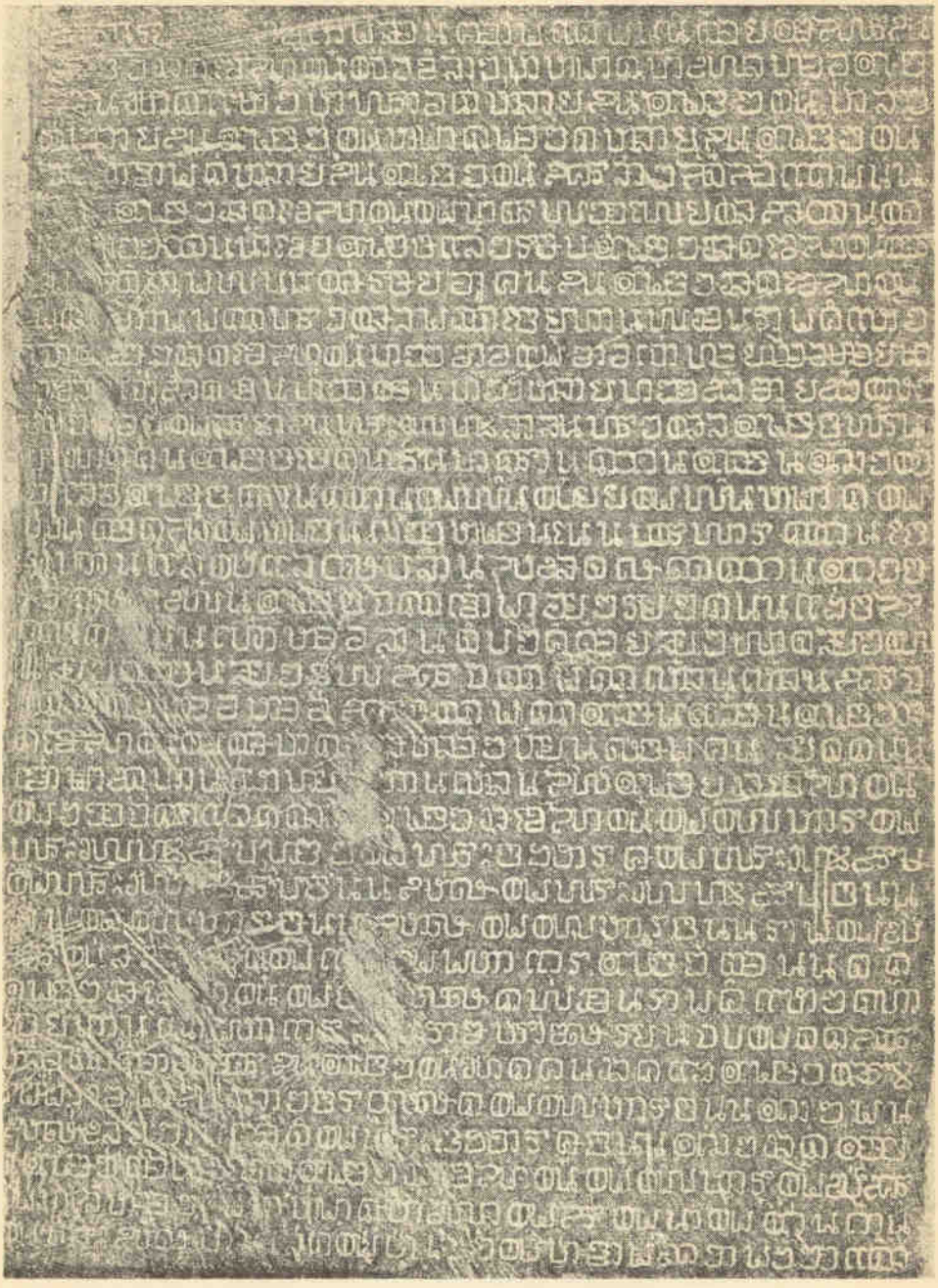

๑. พ่ ูก ี่ช ี่สร ี้นทรา ี้ทตย แม่ ูก ี่ช่นาง ี่เสอง ี้ พ่ ูก ี่ช่บาน ี้เมอง
๒. ูต ี่พ่ น้อง ท้อง เดยว ห้า กน ูผ้ ชาย ูผ้ ี่ญง่ โส่ง ี่พ่ ี่เผอ
๓. อ ูผ้ อ้าย ตาย จาก ี้เผออ ตยม แฏ่ ญงง เลก ี้เม่ออ ูก ี่ข้น ใหญ่ ได้
๔. ี่สบ เก้า เข้า ุขน สาม ชน เจ้า ี้เมอง ฉอด มา ท่ ี้เมอง ตาก พ่ ูก ไป รบ
๕. ุขน สาม ชน หวว ซ้าย ุขน สาม ชน ขบบ มา หวว ขวา ุขน สาม
๖. ชน ี้เก่ลอน เข้า ไพร่ ฝ้า หน้า ใส พ่ ูก ี้หน ญญ่าย พาย จแจ้
๗. (น ู) ก บ่ ี้หน ูก ี่ข่ ช้าง เบกพ่ล[๑] ูก ขบบ เข้า ก่อน พ่ ูก ูกฏ่
๘. (ช้า) ง ด้วย ุขน สาม ชน ตน ูก ูพ่ง ช้าง ุขน สาม ชน ตวว ี่ช่
๙. มาส ี้เมอง แพ้ ุขน สาม ชน พ่าย ี้หน พ่ ูก ี่จ่ง ี่ข้น ี่ช่ ูก
๑๐. ี่ช่ พระ ราม คำแหง ี้เพ่ออ ูก ูพ่ง ช้าง ุขน สาม ชน ี้เม่อ
๑๑. อ ช่วว พ่ ูก ูก บำเรอ แก่ พ่ ูก ูก บำเรอ แก่ แม่ ูก ูก ได้ ตวว
๑๒. ี้เน้ออ ตวว ปลา ูก เอา มา แก่ พ่ ูก ูก ได้ หม่าก ส หมาก หวา
๑๓. น อนน ได ิกน อร่อย ิกน ี่ด ูก เอา มา แก่ พ่ ูก ูก ไป ี่ต
๑๔. หนงง วงง ช้าง ได้ ูก เอา มา แก่ พ่ ูก ูก ไป ท่ บ้าน ท่ ี้เม
๑๕. อง ได้ ช้าง ได้ งวง ได้ ป่วว ได้ นาง ได้ ี้เงอน ได้ ทอง ูก เอา
๑๖. มา เวน แก่ พ่ ูก พ่ ูก ตาย ญงง ี้พ่ ูก ูก พ่รำ บำเรอ แก่ ี้พ่
๑๗. ูก ฏ่งง บำเรอ แก่ พ่ ูก ี้พ่ ูก ตาย ี่จ่ง ได้ ี้เมอง แก่ ูก ทงง

๑. คำว่า เบกพล คือ เบิกพล ใช้ในความว่า บุกพล หรือ แหวกพล —ฉ.

๑. พ่อกูชื่อศรีอินทราทิตย์ แม่กูชื่อนางเสือง พี่กูชื่อบานเมือง
๒. ตูพี่น้องท้องเดียว ๕ คน ผู้ชายสาม ผู้หญิงสอง พี่เผื
๓. อผู้อ้ายตายจากเผือเตียมแต่ยังเล็ก(๑) เมื่อกูขึ้นใหญ่ได้
๔. สิบเก้าเข้า(๒) ขุนสามชนเจ้าเมืองฉอด(๓) มาท่(๔) เมืองตาก พ่อกูไปรบ
๕. ขุนสามชนหัวซ้าย(๕) ขุนสามชนขับหัวขวา(๖) ขุนสาม
๖. ชนเกลื่อนเข้า(๗) ไพร่ฟ้าหน้าใสพ่อกู หนีญญ่ายพายจะแจ่
๗. (น)(๘) กูบ่หนี(๙) กูขี่ช้างเบกพล(๑๐) กูขับเข้าก่อนพ่อกู กูต่อ
๘. ช้างด้วยขุนสามชน ตนกูพุ่งช้างขุนสามชนตัวชื่อ
๙. มาสเมือง แพ้(๑๑) ขุนสามชนพ่ายหนี(๑๒) พ่อกูจึงขึ้นชื่อกู
๑๐. ชื่อพระรามคำแหง เพื่อกูพุ่งช้างขุนสามชน เม่
๑๑. อชั่วพ่อกู(๑๓) กูบำเรอแก่พ่อกู กูบำเรอแก่แม่กู กูได้ตัว
๑๒. เนื้อตัวปลา กูเอามาแก่พ่อกู กูได้หมากส้มหมากหวา
๑๓. น อันใดกินอร่อยกินดี กูเอามาแก่พ่อกู กูไปตี
๑๔. หนังวังช้างได้(๑๔) กูเอามาแก่พ่อกู กูไปท่บ้านท่เมื
๑๕. อง ได้ช้างได้งวง ได้บั่ว(๑๕) ได้นาง(๑๖) ได้เงินได้ทอง กูเอา
๑๖. มาเวนแก่พ่อกู(๑๗) พ่อกูตาย ยังพี่กู กูพร่ำบำเรอแก่พี่
๑๗. กู ดั่งบำเรอแก่พ่อกู พี่กูตาย จึงได้เมืองแก่กูทั้ง

๑๘. (กำ) ล ี่เม่ออ ช่วว พ่ ุขน ราม คำแหง ี่เมอง ุยกโขไท ี่น ี่ด ใน ่นำ
๑๙. (ี่ม) ปลา ใน นา ี่ม เข่า เจ่า ี่เมอง บ่ เอา จกอบ ใน ไพร่ ูล ทาง ี่เพ่
๒๐. (อ) น ูจอง ววว ไป ค่า ี่ข่ ม่า ไป ขาย ใคร จกก ใคร่ ค่า ช้าง ค่า ใคร
๒๑. จกก ใคร่ ค่า ม่า ค่า ใคร จกก ใคร่ ค่า ี่เงอน ค่า ทอง ค่า ไพร่ฝ่า หน่า ใส
๒๒. ูลก เจ่า ลูก ุขน ูผ่ ใด แล่ล่ ตาย หาย ก่วา(๒) อ่ยาว ี่เ(รอ)น พ่ ี่เช่ออ
๒๓. ี่เส่ออ คำ(๓) มนน ช้าง ข ู ลก ี่มยย ี่ยย เข่า ไพร ฝ่า ข่า ไท ป่า
๒๔. หมาก ป่า ูพล พ่ ี่เช่ออ มนน ไว่ แก่ ูลก มนน ี่ส่น ไพร่ ฝ่า
๒๕. ูลก เจ่า ูลก ุขน ี่ผ่ แล่ ี่ผด แผก แสก ว่าง กนน สวน ูด
๒๖. แท่ แล่ ี่จ่ง แล่ง ศวาม (แ) ก่ ขา ด่วย ี่ช่ บ่ เข่า ูผ่ ลกก มกก
๒๗. ูผ่ ซ่อน เหน เข่า ท่าน บ่ ใค่ร ี่พน เหน ี่สน ท่าน บ่ ใค่ร ี่ เดอ
๒๘. ด คน ใด ี่ข่ ช้าง มา หา พา ี่เมอง มา ูส่ ช่อย ี่เหนออ ี่เฟือ
๒๙. อ ูก่ มนน บ่ ี่ม ช้าง บ่ ี่ม ม่า บ่ ี่ม ป่วว บ่ มี นาง บ่ ี่ม ี่เงอ
๓๐. น บ่ ี่ม ทอง ให่ แก่ มนน ช่อย มนน ตวง เปน บ่าน เปน ี่เมอ
๓๑. ง ได่ ข่า ี่เ(ส)อก ข่า ี่เสออ หวว ูพ่ง หวว รบ ก่ ี่ด บ่ ข่า บ่ ี่ต ใน
๓๒. ปาก ูปต ี่ม ก ี่ดง อนน ี่ฉ่ง แขวน ไว่ ห่นน ไพร่ ฝ่า หน่า
๓๓. ปก กลาง บ่าน กลาง ี่เมอง ี่ม ถ่อย ี่ม ศวาม เจบ ท่อง
๓๔. (ข่)อง ใจ มนน จกก ก่ลาว ี่เถง เจ่า ี่เถง ุขน บ่ ไร่ ไป ลนน ก
๓๕. ี่ดง อ(น)น ท่าน แขวน ไว่ พ่ ุขน ราม คำแหง เจ่า ี่เมอง ได่

๒. คำว่า กว่า ภาษาไทยใหญ่แปลว่า ไป —ฉ.
๓. คำว่า เสื้อคำ คือเสื้อที่ปักด้วยด้นทองเป็นลายต่าง ๆ —ป.ส.

๑๘. กลม[๑๘] เมื่อชั่วพ่อขุนรามคำแหง[๑๙] เมืองสุโขทัยนี้ดี ในน้ำ
๑๙. มีปลาในนามีข้าว เจ้าเมืองบ่เอาจกอบ[๒๐] ในไพร่ลู่ทาง เพื่
๒๐. อนจูงวัวไปค้า ขี่ม้าไปขาย ใครจักใคร่ค้าช้างค้า ใคร
๒๑. จักใคร่ค้าม้าค้า ใครจักใคร่ค้าเงินค้าทองค้า ไพร่ฟ้าหน้าใส
๒๒. ลูกเจ้าลูกขุนผู้ใดแล้ ล้มตายหายกว่า[๒๑] เหย้าเรือนพ่อเชื้อ
๒๓. เสื้อคำ[๒๒] มัน ช้างขอ ลูกเมีย เยียข้าว[๒๓] ไพร่ฟ้าข้าไทย ป่า
๒๔. หมากป่าพลู พ่อเชื้อมันไว้แก่ลูกมันสิ้น ไพร่ฟ้า
๒๕. ลูกเจ้าลูกขุน ผิแลผิดแผกแสกว้างกัน สวนดู
๒๖. แท้แล้จึงแล่งความแก่ข้าด้วยซื่อ บ่เข้าผู้ลักมัก
๒๗. ผู้ซ่อน เห็นข้าวท่านบ่ใคร่พิน[๒๔] เห็นสินท่านบ่ใคร่เดือ
๒๘. ด[๒๕] คนใดขี่ช้างมาหา พาเมืองมาสู่ ช่วยเหนื่อเพื่
๒๙. อกู้[๒๖] มันบ่มีช้างบ่มีม้า บ่มีปี่บ่มีนาง บ่มีเงิ
๓๐. นบ่มีทองให้แก่มันช่วยมันตวง[๒๗] เป็นบ้านเป็นเมือ
๓๑. ง ได้ข้าเสือก[๒๘] ข้าเสือหัวพุ่งหัวรบก็ดี บ่ฆ่าบ่ตี ใน
๓๒. ปากประตูมีกะดิ่งอันหนึ่งแขวนไว้หั้น[๒๙] ไพร่ฟ้าหน้า
๓๓. ปก กลางบ้านกลางเมือง มีถ้อยมีความ เจ็บท้อง
๓๔. ข้องใจ มันจักกล่าวถึงเจ้าถึงขุนบ่ไร้ ไปลั่นกระ
๓๕. ดิ่งอันท่านแขวนไว้ พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองได้

๑. ี้ญน รย(ก ี้เ)มออ ถาม สวน ความ แก่ มนน ด้วย ี้ซ่ ไพ่ร ใน
๒. (ี้เม)อง ุสกโขไท ี้น้ ี้จ่ง ชำ ส้าง ป่า หมาก ป่า ูพล ท่วว ี้เมอ
๓. ง ี้น้ ุทก แห่ง ป่า พ้ราว ก่ หลาย ใน ี้เมอง ี้น้ ป่า ลาง
๔. ก่ หลาย ใน ี้เมอง ี้นหมาก ม่วง ก่ หลาย ใน ี้เมอง ี้น้
๕. ห(มา)ก ขาม ก่ หลาย ใน ี้เมอง ี้น้ ใคร ส้าง ได้ ไว้ แก่ มนน
๖. กลาง ี้เมอง ุสกโขไท ี้น้ ี้ม นำ ตรพงง โพย ี้ส ใส ิกน ี้ด
๗. ...(ฎู่) งง ิกน น้ำ โขง ี้เม่ออ แล้ง รอบ ี้เมอง ุสกโขไท ี้น้ ี้ตร
๘. ูบ(ร) ได้ สาม พนน ี้ศ้ ร้อย วา คน ใน ี้เมอง ุสกโขไท ี้น้
๙. มก(ก) ทาน มกก ทรง ี้สล มกก โอย ทาน พ่ ุขน ราม คำแหง
๑๐. เจ้า ี้เมอง ุสกโขไท ี้น้ ทงง ชาว แม่ ชาว เจ้า ท่วย ป่วว ท่วย นา
๑๑. ง ูล(ก) เจ้า ูลก ุขน ทงง ี้ช่น ทงง หลาย ทงง ูผ้ ชาย ูผ้ ี้ญง
๑๒. ูฝง (ท่)วย ี้ม สรธา ใน พระ ุพทธสาสน ทรง ี้สล ี้เม่ออ พรน
๑๓. ษา ุทก คน ี้เม่ออ โอก พรนษา กราน ก ิถน ี้เดอน ี้ฉ่ง ี้จ่
๑๔. ง แล้ว ี้เม่ออ กราน ก ี้ถน ี้ม พนำ ี้บ้ย ี้ม พนำหมาก ี้ม
๑๕. พนำดอกไม้ ี้ม หมอน ฉ่งง หมอน โนน บ ีรพาร ก ี้ถน โอ
๑๖. ย ทาน แล่ ี้ป แล้ ิญบ ล้าน ไป ูสดญดด ก ิถน ี้เถง อ
๑๗. ไร ิญก ูพ้น ี้เม่ออ จกก เข้า มา วยง รยง กนน แภู่ อไร

๑. ยินเรียก เมื่อถามสวนความแก่มันด้วยซื่อ ไพร่ใน
๒. เมืองสุโขทัยนี้จึ่งชม สร้างป่าหมากป่าพลู ทั่วเมือ
๓. งนี้ทุกแห่ง ป่าพร้าวก็หลายในเมืองนี้ ป่าลาง(๓๐)
๔. ก็หลายในเมืองนี้ หมากม่วงก็หลายในเมืองนี้
๕. หมากขามก็หลายในเมืองนี้ ใครสร้างได้ไว้แก่มัน
๖. กลางเมืองสุโขทัยนี้ มีน้ำตระพังโพย(๓๑) สีใสกินดี
๗. ...ดั่งกินน้ำโขงเมื่อแล้ง รอบเมืองสุโขทัยนี้ ตรี
๘. บูร(๓๒) ได้สามพันสี่ร้อยวา คนในเมืองสุโขทัยนี้
๙. มักทาน มักทรงศีล มักโอยทาน(๓๓) พ่อขุนรามคำแหง
๑๐. เจ้าเมืองสุโขทัยนี้ ทั้งชาวแม่ชาวเจ้า ท่วยปั่วท่วยนา
๑๑. ง ลูกเจ้าลูกขุน ทั้งสิ้นทั้งหลาย ทั้งผู้ชายผู้หญิง
๑๒. ฝูงท่วยมีศรัทธาในพระพุทธศาส์น ทรงศีลเมื่อพรรษา
๑๓. ยาทุกคน เมื่อออกพรรษากรานกฐินเดือนหนึ่งจี่
๑๔. งแล้ว เมื่อกรานกฐิน มีพนม(๓๔) เบี้ยมีพนมหมาก มี
๑๕. พนมดอกไม้ มีหมอนนั่งหมอนนอน บริพารกฐินโอ
๑๖. ยทานแล่ปี่แล้ญิบล้าน(๓๕) ไปสวดญัตติกฐินถึงอ
๑๗. รัญญิกพู้น เมื่อจักเข้ามาเวียง(๓๖) เรียงกันแต่อรัญ

๑๘. ิญก (ูพ่)น เท่า หวว ลาน ดำ บงคำ[๑] กลอง[๒] ด้วย สยง พาด สยงีพ
๑๙. น สยงีเล่อน สยง ฆบบ ใคร จกก มกก เห่ลน เห่ลน ใคร จ
๒๐. กก มก(ก) หวว หวว ใคร จกก มกกีเล่อนีเล่อนีเมอง ุส
๒๑. กโขไทีน่ีมีศ่ ปาก (ปู)ต หลวง ท่ยน ญอม คน สยด กนน
๒๒. เข่า มา ูด ท่าน เผา ทย(น) ท่าน เห่ลน ไฟีเมอง ุสโขไทีน่
๒๓. ีม ฎู่งง จกก แตก กล(าง)ีเมอง ุสโขไทีน่ีมีพหารีม
๒๔. พระ ุพทธ ูรบ ทองีม พระ อฏฐารศีม พระ ุ(พ)ทธ ูรบ
๒๕. ีม พระ ุพทธ ูรบ อนน ใหญ่ีม พระ ุพทธ ูรบ อนน
๒๖. รามีมีพหาร อนน ใหญ่ีมีพหาร อนน รามีม ูปู่
๒๗. ูครีนสไ(สย ูม)ด[๓]ีม เ(กรี)ม มหาเถรีเบ่อง ตวนน ตก
๒๘. ีเมอง ุสโ(ขไท)ีน่ีม อ(ไร)ญญกพ่ ุขน ราม คำแหง กทำ
๒๙. โอย ทาน แก่ มหาเถร ส(งฆ) ราช ปราชญ รยน จบีบ ดก ไตร
๓๐. หลวกกก่วา ูปู่ ูคร ในีเมองีน่ ุทก คน ุลก แฏ่ีเมองีสรธ
๓๑. รมมราช มา ใ(น ก)ลาง อริญญก มีีพหาร อนนีณ่ง มน
๓๒. ใหญ่ ูสง งาม แก่กีม พระ อฏฐารศ อนนีณ่ง ุลกีอย
๓๓. นีเบ่อง ตวน(น) โอกีเมอ(ง) ุส(โ)ขไทีน่ีมีพหารีม ูปู่ ูคร
๓๔. ีม ทเล หลวง (ีม ปู่)า หมาก ป่า ูพลีม ไร่ีม นาีมิณ่น ถ่าน
๓๕. ีม บ่าน ใหญ่ บ่าน เลกีม ป่า ม(ว่)งีม ป่า ขาม ูด งาม ฎูง แก่ล[๔]

๑. คำว่า ดำ หรือ ดม ภาษาเขมรแปลว่า ตี, บังคำ หรือ บังคม = บังคม แต่ในที่นี้น่าจะใช้ในความว่า ประโคม –ฉ.
๒. กลอง เดิมอ่านไว้ว่า กลอย ที่ถูกจะต้องเป็น กลอง – ป.ส.
๓. คำนี้น่าจะเป็น "นสไสย ูมด คือ นิสสัยมุต ตรงกับคำมคธว่า นิสฺสยมุตฺตก แปลว่า ผู้พ้นจากนิสสัย ได้แก่พระภิกษุผู้ศึกษาอบรมดีแล้ว และมีพรรษา ๔ ปกครองตนและผู้อื่นได้
๔. แกล้ง = ประณีต, บรรจง, ประดิษฐ์ประดอย

๑๘. ญิกพู้นเท้าหัวลาน ดำบงคำกลอง[๓๗] ด้วยเสี่ยงพาทย์เสี่ยงพิ
๑๙. ณ เสี่ยงเลื่อนเสี่ยงขับ ใครจักมักเล่น เล่น ใครจั
๒๐. กมักหัว หัว ใครจักมักเลื่อน เลื่อน เมืองสุ
๒๑. โขทัยนี้ มีสี่ปากประตูหลวง เทียรย่อม[๓๘] คนเสียดกัน
๒๒. เข้ามาดูท่านเผาเทียนท่านเล่นไฟ เมืองสุโขทัยนี้
๒๓. มีดั่งจักแตก กลางเมืองสุโขทัยนี้ มีพิหาร มี
๒๔. พระพุทธรูปทอง มีพระอัฏฐารศ มีพระพุทธรูป
๒๕. มีพระพุทธรูปอันใหญ่ มีพระพุทธรูปอัน
๒๖. ราม[๓๙] มีพิหารอันใหญ่ มีพิหารอันราม มีปู่
๒๗. ครูนิส (สัยมุ) ต[๔๐] มีเถร มีมหาเถร เบื้องตะวันตก
๒๘. เมืองสุโขทัยนี้ มีอรัญญิก[๔๑] พ่อขุนรามคำแหงกระทำ
๒๙. โอยทานแก่มหาเถรสังฆปราชญ์เรียนจบปิฎกตรัย
๓๐. หลวก[๔๒] กว่าปู่ครูในเมืองนี้ ทุกคนลุกแต่[๔๓] เมืองศรีธ
๓๑. รรมราชมาในกลางอรัญญิก มีพิหารอันหนึ่ง มน
๓๒. ใหญ่สูงงามแก่กม[๔๔] มีพระอัฏฐารศอันหนึ่งลุกขึ้
๓๓. น เบื้องตะวันออกเมืองสุโขทัยนี้ มีพิหาร มีปู่ครู
๓๔. มีทะเลหลวง มีป่าหมากป่าพลู มีไร่มีนา มีฉ่ำฉาน
๓๕. มีบ้านใหญ่บ้านเล็ก มีป่าม่วงมีป่าขาม ดูงามดังแกล้[๔๕]

๑. ...ง เบ้อง ตน นอน เมอง สโขไท นี้ ม ตลาด ป
๒. (สา)น ม พระอจน[๑] ม ปราสาท ม ป่าหมาก พ่าว ป่า หมาก
๓. ลาง ม ไร่ ม นา ม ถ่น ถ่าน ม บ่าน ใหญ่ บ่าน เลก เบ่
๔. อง หวว นอน เมอง สโขไท นี้ ม กด พหาร ปู่ คร
๕. อย ม สรดภงส ม ป่า พราว ปา ลาง ม ปา ม่วง ปา ขาม
๖. ม น้ำ โลก ม พระ ข พง[๒] ผ เทพดา ใน เขา อนน นี้นน
๗. เปน ใหญ่ ก่วา ทก ผ ใน เมอง นี้ ขน ผ่ ใด ถ เมอง
๘. สโขไท นี้ แล่ ให้ว ด พล ถก เมอง นี้ ท่ยง เมอง
๙. นี้ ด ผ่ ให้ว บ่ ด พล บ่ ถก ผ ใน เขา อนน บ่ ต้ม บ่
๑๐. เกรง เมอง นี้ หาย ๑๒๑๔ สก ป มโรง พ่ ขน ราม คำ
๑๑. แหง เจ้า เมอง ศรสชชนนาไล สโขไท นี้ ปลก ไม้ ตา
๑๒. น นี้ ได้ สบ ส่ เข้า จ่ง ให้ ช่าง ฟนน ขดาร หน ฏ่งง ห่วาง
๑๓. กลาง ไม้ ตาน นี้ วนน เดอน ดบบ เดอน โอก แปด วนน วน

๑. คำว่า อจนะ ใช้ในความว่า สิ่งที่ควรบูชา (มคธว่า อจฺจนา สันสกฤตว่า อรฺจนา แปลว่าการบูชา, การเซ่นสรวง)

๒. คำว่า ขพุง ใกล้กับคำเขมรว่า ขฺพง เป็นคำนาม แปลว่าส่วนเบื้องบนของภูเขาหรือเนิน เป็นวิเศษณ์ แปลว่า สูงหรือประเสริฐ —ฉ.

๑. ...งเบื้องตีนนอน(๔๖) เมืองสุโขทัยนี้ มีตลาดป
๒. สาน(๔๗) มีพระอัจนะ มีปราสาท(๔๘) มีป่าหมากพร้าว ป่าหมาก
๓. ลาง มีไร่มีนา มีถิ่นถาน มีบ้านใหญ่บ้านเล็ก เบื้
๔. องหัวนอน(๔๙) เมืองสุโขทัยนี้ มีกุฏีพิหารปู่ครู
๕. อยู่ มีสรีดภงค์(๕๐) มีป่าพร้าวป่าลาง มีป่าม่วงป่าขาม
๖. มีน้ำโคก มีพระขะพุงผี เทพดาในเขาอันนั้น
๗. เบื้นใหญ่กว่าทุกผีในเมืองนี้ ขุนผู้ใดถือเมือง
๘. สุโขทัยนี้แล้ ไหว้ดีพลีถูก เมืองนี้เที่ยง เมือง
๙. นี้ดี ผีไหว้บ่ดีพลีบ่ถูก ผีในเขาอันบ่คุ้มบ่
๑๐. เกรง เมืองนี้หาย ๑๒๑๔(๕๑) ศก ปีมะโรง พ่อขุนรามคำ
๑๑. แหง เจ้าเมืองศรีสัชนาลัยสุโขทัยนี้ ปลูกไม้ตา
๑๒. ลนี้ได้สิบสี่เข้า จึงให้ช่างฟันขะดารหิน ตั้งหว่าง
๑๓. กลางไม้ตาลนี้ วันเดือนดับ(๕๒) เดือนออก(๕๓) แปดวัน วั

๑๔. น ี เดอน เตม ี เดอน บ ่าง แปด วนน ู ฝง ู ป ู กร เถร มหาเถ
๑๕. ร ี ช ่ น ฉ่งง ี เหนอ ขดาร ี หน ู สดธรมม แก่ ู อบาสก ู ฝ
๑๖. ง ท่วย จำ ี สล ี ผ ่ ใช่ วนน ู สดธรมม พ่ ุ ขน ราม คำแหง
๑๗. เจ ่ า ี เมอง ี ศรสชชนนาไล ุ สโขไท ี ช ่ น ฉ่งง ี เหนอ ขดา
๑๘. ร ี หน ให ่ ู ฝง ท่วย ู ลก เจ ่ า ู ลก ุ ขน ู ฝง ท่วย ี ล บ ่ าน ี ล
๑๙. ี เมอง คนน วนน ี เดอน ดบบ ี เดอน เตม ท่าน แฎ่ง ช ่ าง ี เผ
๒๐. (อ)ก กรพดด ลยาง ท ่ ยน ญ่อม ทอง งา ซ ่ ายขวา ี ช ู ร จา ี ศร
๒๑. (ท่) ุ ขน ราม คำแหง ี ช ่ น ี ช่ ไป นบ พร(ะ) ...อร ิ ญญก แล ่
๒๒. (ว เช)า มา ๐ จา ิ รก อนน ี ฉ่ง ี ม ใน ี เมอง ชลยง สถาบก ไว ่
๒๓. (ด ่ า)ย พระ ี ศร รตนธา ุ ด จา ิ รก อนน ี ฉ่ง ี มใน ถ ่ ำ ี ช ถ ่ ำ
๒๔. (พ)ระ ราม ู อ่ย ฝ่งง น ่ ำ สำพาย จา ิ รก อนน ี ฉ่ง ี ม ใน ถ ่ ำ
๒๕. (รด)นธาร ใน กลวง ป่า ตาน ี น ่ ี ม ยาลา สอง อนน อนน ี ฉ่ง ี ช่
๒๖. (ยา)ลา พระ มาส อนน ี ฉ่ง ี ช่ ุ พทธยาลา (ข)ดาร ี หน ี หน ี ช่ ม
๒๗. นงง ี ยลาบาตร สถาบก ไว ่ ี ห ่ น ี (จ่ง) ทงง หลาย เหน

๑๔. น เดือนเต็ม(๕๔) เดือนบ้าง(๕๕) แปดวัน ฝูงปู่ครูเถรมหาเถ
๑๕. ร ขึ้นนั่งเหนือขะดารหิน สวดธรรมแก่อุบาสกฝู
๑๖. งท่วยจำศีล ผิใช่วันสวดธรรม พ่อขุนรามคำแหง
๑๗. เจ้าเมืองศรีสัชนาลัยสุโขทัย ขึ้นนั่งเหนือขะดา
๑๘. รหิน ให้ฝูงท่วยลูกเจ้าลูกขุน ฝูงท่วยถือบ้านถือ
๑๙. เมือง ครั้น วันเดือนดับเดือนเต็ม ท่านแต่งช้างเผื
๒๐. อกกระพัด(๕๖) ลยาง(๕๗) เที่ยรย่อมทองงาซ้ายขวาชื่อรูจาศรี
๒๑. พ่อขุนรามคำแหง ขึ้นขี่ไปนบพระ...อรัญญิกแล้
๒๒. วเข้ามา ๐ จารึกอันหนึ่ง มีในเมืองชเลียง สถาบกไว้
๒๓. ด้วยพระศรีรัตนธาตุ จารึกอันหนึ่งมีในถ้ำ ชื่อถ้ำ
๒๔. พระราม อยู่ฝั่งน้ำสัมพาย จารึกอันหนึ่งมีในถ้ำ
๒๕. รัตนธาร(๕๘) ในกลวง(๕๙) ป่าตาลนี้มีศาลาสองอัน อันหนึ่งชื่อ
๒๖. ศาลาพระมาส อันหนึ่งชื่อพุทธศาลา ขะดารหินนี้ ชื่อมะ
๒๗. นังศิลาบาตร สถาบกไว้หนี้ จึงทั้งหลายเห็น

๑. พ่ ุขน พระ (รา)ม คำแหง ูลก พ่ ุขน ืบร ืนทรา ืทตย เป
๒. (น ุ)ขน (ใ)น ืเมอง ืบรสชชน (นาไ)ล ุสโขไท ทงง มา กาว ลาว
๓. (แ)ล่ ไท ืเมอง ใต่ หล่า ฟ่า ฏ ... ไท ชาว ูอ ชาว ของ มา ออ
๔. ก ๑๒๐๗ สก ืป ุกร ให่ ุขด (เอา) พระ ธา ุด ออก ทงง หลาย
๕. เหน กทำ ูบชา บำเรอ แก่ พระ ธา ุด ได่ ืเดอน หก วนน ืจ่
๖. ง เอา ลง ฝงง ใน กลาง ื(เมอ)ง ืบรสชชนาไล ก่ พระเจ
๗. ืด ืเหนอ หก เข่า ืจ่ง แล่ว ต่งง วยง ผา ลอ่ม พระ ม
๘. หา ธา ุด สาม เข่า ืจ่ง แล่ว ืเม่อ ก่อน ลาย ืส ไท ืน่ บ่
๙. ืม ๑๒๐๕ สก ืป มแม พ่ ุขน ราม คำแหง หา ใคร่ ใจ
๑๐. ใน ใจ แล่ ใส่ ลาย ืส ไท ืน่ ลาย ืสไท ืน่ ืจ่ง ืม ืเพ่
๑๑. อ ุขน ูผ่ น่นน ใส่ ไว่ พ่ ุขน พระ ราม คำแหง น่นน หา
๑๒. เปน ท่าว เปน พรญา แก่ ไท ทงง หลาย หา เปน
๑๓. ูคร อาจารย สงง สอน ไท ทงง หลาย ให่ ูร่

๑. พ่อขุนพระรามคำแหง ลูกพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ เบื้
๒. นขุนในเมืองศรีสัชนาลัยสุโขทัย ทั้งมากาวลาว
๓. และไทย เมืองใต้หล้าฟ้าฏ ... ไทยชาวอูชาวของ(๖๐) มาออ
๔. ก ๑๒๐๗(๖๑) ศก ปีกุน(๖๒) ให้ขุดเอาพระธาตุออกทั้งหลาย
๕. เห็น กระทำบูชาบำเรอแก่พระธาตุได้เดือนหกวัน จึ
๖. งเอาลงผังในกลางเมืองศรีสัชนาลัยก่อพระเจ
๗. ดีย์เหนือหกเข้าจึงแล้ว ตั้งเวียงผาล้อมพระม
๘. หาธาตุสามเข้าจึงแล้ว เมื่อก่อนลายสือไทยนี้บ่
๙. มี ๑๒๐๕(๖๓) ศกปีมะแม พ่อขุนรามคำแหงหาใคร่ใจ
๑๐. ในใจแล่ใส่ลายสือไทยนี้ ลายสือไทยนี้จึงมีเพื่
๑๑. อขุนผู้นั้นใส่ไว้ พ่อขุนพระรามคำแหงนั้น หา
๑๒. เบื่นท้าวเบื่นพระยาแก่ไทยทั้งหลาย หาเบื่น
๑๓. กรูอาจารย์สั่งสอนไทยทั้งหลาย ให้รู้

๑๔. ุบน ูร์ ธรมม แท แต คน อนน ี่ม ใน ี่เมอง ไท ดว้ย
๑๕. ูร์ ดว้ย หลวกก ดว้ย แก่ลว ดว้ย หาน ดว้ย แกะ
๑๖. ดว้ย แรง หา คน จกก เสมอ ี่ม่ ได้ อาจ ปราบ ฝง ข้า
๑๗. ี่เสก ี่ม ี่เมอง กว้าง ช้าง หลาย ปราบ ี่เบ้อง ตวนน อ
๑๘. อก รอด สร ลวง สอง แคว ุลำบาจาย สคา เท้า ฝงง ขอ
๑๙. ง ี่เถง วยง จนน วยง คำ เปน ี่ท แล้ว ี่เบ้(อ)ง หวว
๒๐. นอน รอด คน ี่ท พระ บาง แพรก ูสพรณณ ูภ
๒๑. ม ราช ูบ ี่ร เพช(ูบ ี่)ร ี่ศร ธรมมราช ฝงง ทเล
๒๒. ส ุมทร เปน ี่ท (แล้ว ี่) เบ้อง ตวนน ตก รอด ี่เมอ
๒๓. ง จอด ี่เมอง . . . น หงศาพ ี่ด ส ุมทร หา เป
๒๔. น แดน ๐ ี่เบ้อง (ี่ตน) นอน รอด ี่เมอง แพล ี่เม
๒๕. อง ม่าน ี่เมอง น . . . ี่เมอง พลวว พ้น ฝงง ของ
๒๖. ี่เมอง ชวา เป(น ี่ท) แล้ว ๐ ูปลก ลข้ง ูฝง ูลก บ้า
๒๗. น ูลก ี่เมอง (น้น)น ชอบ ดว้ย ธรมม ุทก คน

495.911
กว. น311ค น.302.1393

๑๔. บุญรู้ธรรมแท้ แต่คนอันมีในเมืองไทย ด้วย
๑๕. รู้ด้วยหลวก ด้วยแกล้วด้วยหาญ ด้วยแกะ
๑๖. ด้วยแรง หาคนจักเสมอมิได้ อาจปราบฝูงข้า
๑๗. ศึก มีเมืองกว้างช้างหลาย ปราบเบื้องตะวันอ
๑๘. อก รอด[๖๔] สระหลวง[๖๕] สองแคว[๖๖] ลุมบาจาย[๖๗] สคา[๖๘] เท่าผั่งขอ
๑๙. ง ถึงเวียงจันทร์เวียงคำเป็นที่แล้ว เบื้องหัว
๒๐. นอนรอดคนที[๖๙] พระบาง[๗๐] แพรก[๗๑] สุพรรณภู
๒๑. มี[๗๒] ราชบุรี เพชรบุรี ศรีธรรมราช ผั่งทะเล
๒๒. สมุทร เป็นที่แล้ว เบื้องตะวันตก รอดเมือ
๒๓. งฉอด เมือง...นหงสาวดี สมุทรห้าเบี้
๒๔. นแดน ๐ เบื้องตีนนอน รอดเมืองแพร่ เมี
๒๕. องม่าน เมืองน...เมืองพลั่วพ้นผั่งของ[๗๓]
๒๖. เมืองชะวาเป็นที่แล้ว ๐ ปลูกเลี้ยงฝูงลูกบ้า
๒๗. นลูกเมืองนั้น ชอบด้วยธรรมทุกคน

อธิบายคำ

(๑) เตียมแต่ = ตั้งแต่

(๒) เข้า = ปี

(๓) เมืองฉอด ปัจจุบันคืออำเภอแม่สอดอยู่ในจังหวัดตาก

(๔) ท่ = ดี

(๕) หัวซ้าย = ทางซ้าย

(๖) หัวขวา = ทางขวา

(๗) เกลื่อนเข้า = เคลื่อนเข้า

(๘) หนีญญ่ายพายจะแจ่น = หนีกระจัดกระจาย, หลีกยกย้ายไปอย่างเร็ว

(๙) กูบ่หนี = กูไม่หนี, กูไม่หลีก

(๑๐) เบกพล = เบิกพล ใช้ในความว่า บุกพลหรือแหวกพล

(๑๑) แพ้ = ชนะ

(๑๒) พ่ายหนี = แพ้หนี, แพ้หลีก

(๑๓) เมื่อชั่วพ่อกู คือ เมื่อพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ยังดำรงพระชนม์อยู่

(๑๔) ตีหนังวังช้าง = คล้องช้าง

(๑๕) บ๋าว = คนผู้ชาย

(๑๖) นาง = คนผู้หญิง

(๑๗) เวน = มอบให้

(๑๘) ทั้งกลม = ทั้งปวง

(๑๙) เมื่อชั่วพ่อขุนรามคำแหง = คือ เมื่อพ่อขุนรามคำแหงยังดำรงพระชนม์อยู่

(๒๐) จกอบ = เป็นคำเขมร คือการเก็บภาษีชนิดหนึ่งแก่ผู้ที่นำสัตว์และข้าวของไปขายในที่ต่าง ๆ

(๒๑) กว่า = ไทยโบราณที่อยู่ริมแม่น้ำซีเจียง มณฑล กุยจิว ในประเทศจีน ใช้ในความว่า เสีย เช่น ตายกว่าแล้ว–ตายเสียแล้ว

(๒๒) เสื้อคำ = คือ เสื้อที่ปักเป็นลายด้วยด้ินทอง ทางเชียงใหม่เรียกว่า เสื้อลายคำ

(๒๓) เยียข้าว = ฉางข้าว

(๒๔) บ่ใคร่พิน = ไม่ยินดี

(๒๕) บ่ใคร่เดือด = ไม่ลักไม่ขโมย

(๒๖) ช่วยเหนือเพื้อกู้ = ช่วยเอื้อเพื้อบำรุง

(๒๗) ตวง = นับ ในคำว่า ตวงเป็นบ้านเป็นเมือง นับเป็นบ้านเป็นเมือง

(๒๘) ข้าเสือก = ข้าศึก

(๒๙) หั้น = นั้น

(๓๐) ป่าลาง = ภาษาเงี้ยว ลาง แปลว่า ขนุน

(๓๑) ตระพังโพย = บ่ออัศจรรย์ (เข้าใจว่าบ่อที่มีน้ำใช้ได้ตลอดปี)

(๓๒) ตรีบูร = กำแพงสามชั้น

(๓๓) โอยทาน = ให้ทาน

(๓๔) พนม = ภาษาเขมร แปลว่า ภูเขา

(๓๕) แล่ปีแล้ญิบล้าน = ปีละสองล้าน, ญิบ = สอง

(๓๖) เวียง = เมือง

(๓๗) ดับงคึกลอง = ตีประโคมกลอง

(๓๘) เทียรย่อม = ย่อม

(๓๙) ราม = ขนาดกลาง ไม่ใหญ่นัก ไม่เล็กนัก (ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ราม ว. งาม เช่น นงราม ว. พอดีพองาม เช่น วหารอันราม)

(๔๐) นิสสัยมุต = คำนี้น่าจะเป็น "ีนสไสย ูมด" คือนิสสัยมุต ตรงกับคำมคธว่า "นสฺสยมุตฺตก" แปลว่า ผู้พ้นจากนิสสัย ได้แก่พระภิกษุผู้ศึกษาอบรมดีแล้ว และมีพรรษา ๕ ปกครองตนและผู้อื่นได้

(๔๑) อรัญญิก ทุกวันนี้เรียกวัดสะพานหิน ยังมีพระอัฐ-ฐารศลุกขึ้นยืน

(๔๒) หลวก = รู้หลัก, เฉลียวฉลาด, หลักแหลม

(๔๓) ลุกแต่ = มาแต่

(๔๔) แก่กม = ที่สุด

(๔๕) ดังแกล้ง = ดังประณีต, บรรจง

(๔๖) เบื้องตีนนอน = ทิศเหนือ

(๔๗) ปสาน = ตลาดมีห้องแถว ภาษาเปอร์เซียว่า บาซาร์

(๔๘) ปราสาท เข้าใจว่าเป็นปราสาทหินซึ่งเป็นวัดพระพายหลวงบัจจุบันนี้

(๔๙) เบื้องหัวนอน = ทิศใต้

(๕๐) สรีดภงค์ = ทำนบ มาจากภาษาสันสกฤตว่า สริทภงค

(๕๑) ๑๒๑๔ เป็นมหาศักราช = พุทธศักราช ๑๘๓๕

(๕๒) เดือนดับ = สิ้นเดือน

(๕๓) เดือนออก = ข้างขึ้น

(๕๔) เดือนเต็ม = กลางเดือน

(๕๕) เดือนบ้าง = ข้างแรม

(๕๖) กระพัด เป็นคำเขมร แปลว่า สายรัดกูบบนหลังช้าง

(๕๗) ลยาง เป็นคำเขมร แปลว่า ภู่ คือเครื่องประดับหัวช้าง

(๕๘) ถ้ำพระราม, ถ้ำรัตนธาร ดูหนังสือพระราชนิพนธ์ใน ร. ๖ เรื่องเที่ยวเมืองพระร่วง ฉบับ ร.พ. อักษรบริการ ปี พ.ศ. ๒๔๙๘ หน้า ๑๗๙–๑๘๒

(๕๙) ในกลวง = ในภายใน

(๖๐) ชาวอูชาวของมาออก = ผู้ที่อยู่ตามริมแม่น้ำอูและแม่น้ำของมาขึ้น

(๖๑) ๑๒๐๗ เป็นมหาศักราช = พุทธศักราช ๑๘๒๘ ปีระกา

(๖๒) ปีกุน = ที่ถูกต้องเป็นมหาศักราช ๑๒๐๙ พ.ศ. ๑๘๓๐

(๖๓) ๑๒๐๕ เป็นมหาศักราช = พุทธศักราช ๑๘๒๖

(๖๔) รอด = ตลอด, ถึง

(๖๕) สระหลวง คือ จังหวัดพิจิตร ?

(๖๖) สองแคว คือ จังหวัดพิษณุโลก ?

(๖๗) ลุมบาจาย เข้าใจว่าเป็น เมืองลุม และเมืองบาจาย เมืองลุม คือเมืองหล่มเก่าอยู่ในจังหวัดเพชรบูรณ์ ? เมืองบาจาย คือเมืองศรีเทพอยู่ในจังหวัดเพชรบูรณ์ ?

(๖๘) สคา คือ จังหวัดสกลนคร ?

(๖๙) รอดคณฑี รอด = ถึง, คณฑี คือเมืองเก่า อยู่ระหว่างกำแพงเพชรกับนครสวรรค์ พบในหนังสือลางเล่มบอกว่า คณฑี คือจังหวัดพิจิตร ?

(๗๐)	พระบาง	คือ จังหวัดนครสวรรค์ ?
(๗๑)	แพรก	ปัจจุบันคืออำเภอสรรค์ จังหวัดชัยนาท ?
(๗๒)	สุพรรณภูมิ	คือ อู่ทอง อยู่ในจังหวัดสุพรรณบุรี
(๗๓)	ฝั่งของ	ฝั่งแม่น้ำโขง

หอสมุดแห่งชาติ
NATIONAL LIBRARY
หอสมุดแห่งชาติ
สาขาวัดไชยชุมพลชนะสงคราม
จังหวัดกาญจนบุรี